

Előszó

2020. november 6-án az SZTE JGYPK Magyar és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, valamint az MTA SZAB Állampolgári Kompetenciák Munkabizottsága a magyar tudomány ünnepe alkalmából közös oktatói-hallgatói konferenciát rendezett *Határtalan nyelvészet alkalmazásban, határtalan alkalmazás a nyelvészetben 2.* címmel. A nyelvészeti, nyelvi, kommunikációs kérdésekkel foglalkozó oktatókon kívül a Magyar és Alkalmazott Nyelvészeti tanszék alkalmazott nyelvész MA-szakos, valamint Nyelv- és beszédfejlesztő pedagógus-szakvizsgára felkészítő szakon végző hallgatói mutatták be kutatásaik eredményeit. Az előadásokat tartalmaz vita, gondolatgazdag diskurzus követte; e tanulmánykötet pedig a konferencia válogatott anyagait tartalmazza.

Az első két tanulmány elsősorban az óvodás gyermekek fejlesztésével, azon belül is a mesélés fontosságával, hatásaival, illetve az ebben rejlő szókincsfejlesztő lehetőségekkel foglalkozik. Juhász Valéria a kisgyermek képeskönyv-nézegetését teszi tudományos vizsgálat tárgyává. A gyermekkori mesehallgatás és képeskönyv-nézegetés elengedhetetlen része a gyermek későbbi nyelvi és literációs fejlődésének, írás- és olvasástanulásának. A képeskönyvek típusai, a kép és a szöveg aránya, azok egymáshoz viszonyított elhelyezkedése, a könyv fizikai anyaga – megannyi apró összetevője a gyermeki kíváncsiság felkeltésének, ami megalapozhatja az egész életre szóló olvasóvá válást. Mindezeket túl a gyermek és a szülő együttes és rendszeres, napi rutinná váló képeskönyv-nézegetése elősegíti a kisgyermek kommunikációjának és társas viselkedésének fejlődését is. A szerző elkülöníti a képeskönyv-nézegetéssel kapcsolatos informális / jelentésorientált / indirekt, illetve formális / kódorientált / direkt literációs tevékenységeket, tanításokat. Az első főként a szókincs és nyelvi megértés, valamint a kifejezőkészség szempontjából határozza meg a literációs nevelődést, a második inkább a betűismeret, betű-hang azonosítás, a konkrét írás-olvasás tevékenységet készíti elő.

Juró Éva a népmesehallgatás szókincsfejlesztő hatásáról számol be tanulmányában. A szerző azt vizsgálta, miként lehet gyarapítani az óvodás gyermekek szókincsét a népmesék segítségével. Ehhez tíz rövid magyar népmese – a gyermekek számára nagy valószínűséggel ismeretlen – kifejezéseinek, szavainak megtanítását vonta be kutatásába. Arra volt kíváncsi, hogy egy tervezett, tréning jellegű programmal milyen hatékonyan lehet a gyermekek szókincsét tartósan fejleszteni népmesék segítségével. A fejlesztés előtt elvégezte a DIFER relációs-zókincs-vizsgáló részét, a fejlesztés után pedig megnézte, hogy a megtanult szavak közül a gyerekek milyen sikerességgel voltak képesek ugyanazon fejlesztőfoglalkozások alatt megérteni, elsajátítani a számukra ismeretlen / új szavakat. Vizsgálatában arra jutott, hogy ugyanazon fejlesztőprogram eredményessége nagymértékben függ a gyerekek fejlesztés előtti szókincsétől, tudásmennyiségétől: minél jobban teljesítettek a gyermekek a DIFER relációs szubtesztjén, annál sikeresebben, gyorsabban tudták

elsajátítani az új szavakat, hiszen a mentális lexikonban lévő nagyobb tudás-anyaghoz könnyebben találtak kapcsolódási lehetőségeket.

A következő két tanulmány az iskolakezdő gyermekek képesség- és készségfelmérésével, illetve -fejlesztésével, azok hatásaival foglalkozik. Schädt Andrea kutatásához szintén a DIFER-tesztet használta, amely alapján egy, az általános iskolai tanulmányaikat elkezdő diákok tanulási tevékenységét segítő fejlesztőprogramot dolgozott ki. A gyógypedagógus szerző azt a két tanulót választotta ki vizsgálatához, aki a tanév kezdetekor elvégzett DIFER-mérés szerint a leggyengébb teljesítményt nyújtotta, majd félévnyi, a DIFER feladatai alapján kidolgozott fejlesztés után az általuk elért eredményeket összevetette a külön fejlesztésben nem részesült társaikéval. Mérései szerint a fejlesztés végére a fejlesztésben részesült tanulók önmagukhoz mérten jelentősebbet fejlődtek, mint a kontrollcsoport.

Kórusné Nagygyörgy Bettina hat óvodáskorú, beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel (BTMN) küzdő gyermek beszédészlelési és beszédmegértési képességeit vizsgálta. A szerző tisztázza mind a BTMN fogalmát, mind a beszédészlelési és beszédmegértési folyamatot, majd bemutatja az utóbbiak zavarait, illetve azt, hogy e zavarok milyen további nehézségek forrásai lehetnek. Vizsgálatához a GMP-diagnosztika Bertalan¹ által javasolt szubtesztjeit használta. Ezek után egy saját maga által, a vonatkozó szakirodalmak segítségével összeállított hat hónapos tréningyszerű fejlesztést végzett a gyerekekkel: fejlesztette az óvodások verbális emlékezetét, verbális szeriális észlelését, testsémáját, térbeli-síkbeli tájékozódását, finommotorikáját, beszédhang-differenciálását és transzformációs észlelését. A hat hónap alatt a gyerekek jelentős fejlődést értek el a grafomotoros készségek kialakításában, az orientációs területeken, a beszédhang-differenciálásban, illetve a transzformációs képességekben.

A következő két tanulmány a szövegértésről, illetve az azokhoz kapcsolódó különböző fejlesztési módszerek sikerességéről számol be. Újhegyi Éva alsós, harmadikos tanulók szövegértését mérte fel, majd a Steklács János és munkatársai által kidolgozott szövegértési stratégiák – a séma aktiválása, szövegvizsgálat, előzetes áttekintés (átfutás), szöveganticipáció (jóslás), feltevések vizsgálata és korrekciója, belső képek alkotása, verbalizálása, összefoglalás, következtetések levonása, szintézis – alkalmazásával, azok fokozatos bevezetésével egy tizenkét hetes tréning jellegű szövegértés-fejlesztést végzett a gyerekekkel. Ezek után egy szövegértési vizsgálattal újra ellenőrizte, hogy a fejlesztésnek van-e látható eredménye. A szerző a foglalkozások során meg tapasztaltak alapján arra hívja fel a figyelmet, hogy a stratégiák alkalmazásának kiválasztásánál lényeges kérdés: mindig a tervezett célnak megfelelően kell eldönteni, melyik stratégiát mikor használja a pedagógus, ehhez pedig folya-

¹ Bertalan R. 2005. A GMP diagnosztikai eljárás bemutatása és kritikus próbája. *Beszédgyógyítás* 16/2. 7–26.

matos önreflexióra van szükség. A tanulmány tartalmazza a program alkalmazásának részletes bemutatását is.

A következő tanulmányban Vig Annabella azt kutatta, hogy a hagyományos szövegértelmező, -megbeszélő módszer a hatékonyabb-e a szövegértés megsegítésére, vagy a néhol még ma is újdonságnak számító, azonban a tankönyvekben ma már egyre gyakrabban megjelenő grafikus szervezők (fürtábra, gondolattérkép) segítik-e jobban a megértést. A szerző részletesen ismerteti azokat a kutatásokat, amelyek a grafikus szervezők hatékonyságát vizsgálták. Az eredmények összevetése a különféle kutatási módszerek miatt csak korlátok közt lehetséges, azonban a tanulmányok egy része arra utal, hogy a grafikus rendezők használata nem minden esetben hozza az ígért eredményt. Vig kutatásában azt elemezte, milyen hatást gyakorolnak a grafikus rendezők az általa vizsgált, kifejezetten szövegértési problémákkal küzdő 7. és 8. osztályba járó diákokra. Saját eredményei azt támasztották alá, hogy a közvetlen, hagyományos tanári magyarázat hosszabb távon is hatékonyabb a grafikus rendezőknél. Következtetéseik közt felveti, hogy ennek oka egyrészt az lehet: a közösen létrehozott ábrák nem az egyes tanulók saját megértési, gondolkodási folyamatait tükrözik, illetve hogy az ábrák annyira redukálják a szöveg tartalmát, hogy a fogalmi körök közti valódi tartalmi kapcsolatokat – amit az ábrán csupán egy-egy vonal jelez – már nem tárják föl, és ezt a gyerekek később már nehezen is hívják elő.

Tari Anna témája a Nemzeti alaptanterv egyik elvárásához, a kreativitás fejlesztéséhez kapcsolódik: ez a kreatív írás. A szerző több szempontot is figyelembe vett vizsgálatakor, amelynek kezdetén azt feltételezte, hogy az általános iskola 5. osztályos tanulói gondolataik megfogalmazásának megosztásakor kevésbé tartanak tanáraik és társaik negatív kritikájától, mint az ugyanabba az iskolába járó 8. osztályos diákok. A szerző azt is megvizsgálta, hogy a tanulók használnak-e szlengekifejezéseket és angol eredetű szavakat kreatív írásaikban. Kutatásának egyik eredménye szerint azok, akik szabadidejükben rendszeresen olvasnak, árnyaltabban, gazdagabb szókincsből merítve fogalmaznak, mint a ritkán vagy egyáltalán nem olvasó társaik. A tanulmány részletesen bemutatja azt a sokféle kreatívírás-gyakorlatot, amelybe bevonta a tanulókat.

A fenti kísérletek, kutatások eredményeinek lényeges eleme, hogy minden fejlesztés tudatosan tervezett programra épült, továbbá rendszeresen, sűrűbb időközökben folyt. A tudatosan tervezett program alatt a tanulók hatékonyan gyakorolnak be gondolkodási folyamatokat, tevékenységi formákat, amelyek beépülése később a feladatokkal kapcsolatos automatizmusokban nyilvánul meg.

A tanulmányok szövege tükrözi azt a szakmai közmegegyezés-hiányt, ami a *képesség* és *készség* terminusok megfogalmazására vonatkozik. Szerkesztőként ezért időnként ezeket a kifejezéseket idézőjelbe tettük, mert az adott elméleti háttér által meghatározott fogalmat használják a tanulmányok. Csépe Valéria meghatározásaival értünk egyet: „A képesség azoknak a biológiailag

meghatározott, az érés során kibontakozó adottságoknak a rendszere, amelyek alapját képezik a készségek kialakításának. A készség túltanult, gyakorlással megszerzett, tudatos kontroll nélkül kivitelezett tevékenység²; illetve máshol: „az alapkészségekre, kompetenciákra olyan alkalmazható tudásként érdemes gondolni, ami a tanulási folyamat eredményeképpen születik, és képessé teszi a tanulót bizonyos feladatok automatikus elvégzésére. Legszűkebb értelemben pedig az írást, olvasást és számolást értjük alatta. Nagyon fontos, hogy ezek elsajátítására elegendő időt kell hagyni az iskolákban a gyerekeknek, az alapkészségek kialakulása hosszabb folyamat, szükség van arra, hogy a használat, gyakorlás során megszilárduljanak³”.

Erdei Tamás egyetlen szó, a *na* vizsgálatát végzi el diakrón és szinkrón korpuszokon. Ezt a szót a szótárak indulatszóként határozzák meg, de a szerző bemutatja, hogy a szó (a szóbeli nyelvhasználatra jellemző) diskurzusjelölőként eredetileg a szóbeli idézetek kezdetét jelezte, ma pedig elsősorban a diskurzusban szereplő logikai-kognitív kapcsolatokat, továbbá szubjektív tartalmat és bizonyos beszédteket jelez; másodsorban érzelemkifejező és társalgásszervező funkciói vannak. A szerző tanulmánya végén számos továbblépési pontot térképez fel.

Pető Bálint az 1870-es évekbe kalauzolja az olvasót, bemutatva, hogy az akkor első virágkorukat élő újsághirdetések milyen témákat öleltek fel, milyen típusúak voltak, illetve hol szerepeltek a sajtóorgánumban. A tanulmányból megtudjuk, mennyire bizonyult sikeresnek az újsághirdetés mint üzleti vállalkozás, illetve arra is fény derül, kik vagy mik működtették e vállalkozásokat. A szerző rávilágít az újsághirdetések és a kiegyezés utáni politika kapcsolatára, bemutatja a fővárosi és a vidéki politikai lapok közti különbségeket is, majd részletesen elemzi a Szentesi Lap leggyakoribb hirdetőit, hirdetéseit, azok társadalmi-gazdasági karakterisztikáját.

Szeged, 2021. július 13.

A szerkesztők

² Sallai É. 2016. Dr. Csépe Valéria. Az olvasó agy – „Magyarország az élvonalba kerülhetne”. Új Köznevelés 1. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-koznevelés/dr-csepe-valeria>. (Letöltés ideje: 2021. 06. 06.)

³ Kardos A. 2014. Az alapkészségek fejlesztése – minden életkorban. Hoppá – disszeminációs füzetek. 47. Budapest: Tempus Közalapítvány. https://tka.hu/docs/palyazatok/az_alapkeszsegek_fejlesztese_-_minden_eletkorban.pdf. (Letöltés ideje: 2021. 06. 06.)